

Artykuły

Agata Stefanowska, Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie,
Wydział Turystyki i Rekreacji

Rola rzeki w rozwoju turystyki miejskiej na przykładzie Warszawy i wybranych miast europejskich

Słowa kluczowe: turystyka miejska, rzeka, Wisła

Streszczenie

Sposobem na przyjęcie dużej liczby turystów, jest kreowanie nowych przestrzeni atrakcyjnych turystycznie. Ważnym czynnikiem pomocnym w tych procesach jest rzeka. Rzeka bardzo często definiuje charakter miasta, tworzy przestrzeń publiczną. Celem niniejszego artykułu jest analiza zmiany roli rzeki w zagospodarowaniu wybranych stolic europejskich na przestrzeni lat, zwłaszcza pod względem wykorzystania rzeki, jako atrakcji turystycznej.

Wisła w Warszawie jest rzeką, która posiada dobre warunki naturalne do rekreacji, jednakże obecnie potencjał ten jest w niewielkim stopniu wykorzystywany przez miasto. W innych stolicach europejskich zagospodarowanie rzek jest zupełnie inne. Praga, Paryż, Berlin czy Londyn to miasta obustronne, w których najważniejsze budynki zlokalizowane są nad rzekami, a mimo intensywnej zabudowy rzek, pełnią one ważną rolę w zakresie turystyki i rekreacji.

Wstęp

Miasta od wieków stanowiły miejsce docelowe wyjazdów, przyciągając odwiedzających nie tylko możliwością zakwaterowania i wyżywienia, ale także licznymi rozrywkami i wydarzeniami kulturalnymi [Page, Hall 2003, s. 1; Sharpley, Roberts 2008, s. 203], jednak dopiero od niedawna turystyka miejska uznawana jest za osobną dziedzinę, która często pełni rolę katalizatora odrodzenia i rozwoju miast [Sharpley, Roberts 2008, ss. 203-204]. Miasta uważane są za najważniejsze miejsca na świecie odwiedzane przez turystów, za podstawowy cel podróży [Law 1993, s. 1; Preisler 2012, ss. 133-134]. Podróżni przybywali do nich w różnych celach – początkowo były to przede wszystkim cele handlowe, polityczne, z czasem również poznawcze i wypoczynkowe. Od początku rozwoju turystyki stała się ona ważnym elementem rozwoju miast. Turyści przybywający do danego kraju po raz pierwszy, najczęściej zatrzymują się w mieście – to dla nich buduje się hotele, zajazdy, tworzy się sieci gastronomiczne, umożliwia zwiedzanie zabytków, wydaje przewodniki i foldery. Miasta dysponujące wyjątkowymi zabytkowymi obiektami, zbiorami lub wydarzeniami historycznymi, które miały miejsce na ich obszarze, wykorzystują te atuty, tworząc niepowtarzalną formę turystyki miejskiej [Preisler 2012, ss. 133-134].

Turystyka na obszarach miejskich może przybierać zróżnicowane formy. Obok tradycyjnych form: wypoczynkowej, poznawczej i religijnej, współcześnie obserwuje się dynamiczny rozwój nowych form, takich jak np.: handlowa, gastronomiczna, rozrywkowa (eventowa), kongresowa czy sportowa. Odnosi się to przede wszystkim do dużych miast i aglomeracji miejskich [Żabińska 2012, s. 7, Żabińska 2013, s. 133] i staje się powszechne w ujęciu globalnym. Turyści mogą dowolnie wybierać destynacje w zależności od własnych potrzeb. Niestety rynek miejscowości turystycznych jest bardzo zatłoczony, przez co wiele z nich zatraciło swoją wyjątkowość [Sharpley, Roberts 2008, ss. 204-205].

W skali globalnej, wiele miast i aglomeracji miejskich to wielkie centra ruchu turystycznego, recepcja którego stymuluje rozwój gospodarki turystycznej i zwiększa rolę sektora usługowego [Sala 2012, s. 23]. Miastem o największym ruchu turystycznym na świecie jest Londyn. Turystów do miasta przyciąga jego architektura, liczne zabytki, muzea, instytucje kulturalne. Londyn to równocześnie największe centrum finansowe świata. Łącznie z odwiedzającymi krajowymi, miasto odwiedza corocznie ponad 30 mln osób [Sala 2012, s. 23]; w 2012 roku odwiedzających zagranicznych było 16,9 mln [Gaweł 2013, s. 39]. Za najatrakcyjniejsze miasto świata często uważany jest Paryż. Turystów przyciąga niepowtarzalna atmosfera tego miejsca, liczne rozrywki, muzea i zabytki [Sala 2012, s. 23]. Równocześnie Paryż to drugie pod względem przyjazdów zagranicznych odwiedzających miasto świata (16 mln w 2012 roku) [Gaweł 2013, s. 39]. Spośród polskich miast największą liczbę zagranicznych odwiedzających przyjmuje Warszawa. W rankingu z 2006 roku uplasowała się na 29 miejscu wśród najczęściej wybieranych przez zagranicznych odwiedzających miast na świecie [Sala 2012, s. 24].

Uwarunkowania rozwoju turystyki miejskiej

Analizując turystykę miejską trzeba wziąć pod uwagę następujące czynniki [Sharpley, Roberts 2008, ss. 205-206]:

- popyt w turystyce miejskiej (czynniki motywacyjne, zachowania turystów itd.);
- podaż w turystyce miejskiej, na którą składają się elementy pierwszorzędne (m.in. infrastruktura rekreacyjno-rozrywkowa), elementy drugorzędne (np. baza noclegowa i gastronomiczna) i elementy uzupełniające (np. usługi informacyjne, parkingi);
- marketing – promowanie miast, zmiana wizerunku;
- polityka, planowanie i zarządzanie;
- rola turystyki miejskiej – koszty i korzyści ekonomiczne, rozwój społeczno-kulturowy itp.

Preisler [2012, ss. 134-135] z kolei pisze o wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowaniach rozwoju turystyki miejskiej, które są w pewnym stopniu od siebie współzależne. Ich funkcjonowanie ma bezpośredni wpływ na wszystkie formy turystyki miejskiej. Uwarunkowania zewnętrzne to między innymi: położenie w stosunku do istniejących form terenu, odległość od zbiorników lub cieków wodnych, układ sieci komunikacyjno-transportowej, funkcje administracyjno-polityczne i gospodarcze. Wewnętrzne uwarunkowania to przede wszystkim: układ urbanistyczny (obiekty o znaczeniu historycznym i współczesnym, w tym obiekty rozrywkowe, sportowe i kulturalne) i infrastruktura turystyczna (baza noclegowa, gastronomiczna, rozrywkowa, rekreacyjna, a także naukowa i handlowa).

Tematem niniejszego artykułu będą elementy pierwszorzędne podaży turystyki miejskiej.

Sposobem na przyjęcie dużej liczby turystów, przy jednoczesnym kontrolowanym przepływie wielkich mas ludzkich przez najcenniejsze miejsca i obiekty, jest kreowanie nowych przestrzeni atrakcyjnych turystycznie [Gaweł 2013, s. 45]. Przykładem takich działań może być rewitalizacja poprzez przystosowanie obszaru do nowych funkcji [Kaczmarek 2013, s. 83]. Istotną rolę w równoważeniu turystyki miejskiej pełni planowanie, zarówno planowanie lokalne obejmujące takie dokumenty jak: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, planowanie regionalne obejmujące Plany Zagospodarowania Przestrzennego Województwa, jak i planowanie sektorowe (plany zagospodarowania turystycznego). Wymienione dokumenty wynikają z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (z 2003 r.).

W przypadku planów rozwoju turystyki, w lokalnych dokumentach planistycznych należy uwzględnić: tereny odpowiednie dla rozwoju funkcji turystycznych (obszary intensywnego, umiarkowanego i swobodnego rozwoju turystyki), strefy chronione itd. [Każmierczak 2008, s. 99].

Cechą charakterystyczną większości miast turystycznych jest dostęp do wody. O roli tego czynnika świadczy fakt, że bezpośredni dostęp do wody w sposób znaczący podnosi atrakcyjność turystyczną miasta. W zależności od tego, czy jest to ocean, morze, jezioro czy rzeka, ma to istotny wpływ na rozwój infrastruktury turystycznej [Preisler 2012, ss. 137-138]. Derek i in. [2013, s. 26] jako istotny element wielu miast, a zwłaszcza ważny czynnik pomocny w procesach przeobrażeń miast wskazuje rzeki. Działania inżynierów i architektów w zakresie zabudowy nabrzeży definiują charakter miasta, tworzą perspektywę miasta, a także przestrzeń publiczną [May 2006, ss. 477-478]. W wielu przypadkach obszary nadrzeczne, pierwotnie wykorzystywane jako porty, są rewitalizowane i przekształcane w atrakcyjne obszary turystyczne i rekreacyjne, mające służyć zarówno mieszkańcom jako miejsca wypoczynku, jak również przyciągać turystów jako nowa przestrzeń turystyczna, często alternatywa dla tradycyjnego poznawania miasta. Pierwsze zmiany podejścia na świecie do projektów wykorzystania zasobów rzek przypadają na lata 1970. Obecnie kraje zachodnie często próbują przywrócić naturalny charakter rzekom, jednak taka renaturyzacja jest bardzo kosztowna [Wojciechowski 2000, ss. 196-198].

Z drugiej strony, woda często stanowi istotną barierę urbanizacyjną. Zwłaszcza w miejscowościach zlokalizowanych nad zbiornikami wodnymi, gdy brakuje miejsca na budowę kolejnych dzielnic mieszkaniowych i dodatkowej infrastruktury, poszukuje się nowych rozwiązań – często obiekty turystyczne stawia się bezpośrednio na linii brzegowej, co stanowi poważne zagrożenie życia i zdrowia, zarówno osób tam pracujących, jak i odpoczywających. Zagrożenia dla miast leżących nad wodami powstają jednak znacznie częściej w miastach położonych nad rzekami. W 1997 roku Polskę nawiedziła powódź tysiąclecia spowodowana ponadprzeciętnymi opadami deszczu. Zalanych zostało wtedy bardzo wiele miast o ogromnym potencjale turystycznym. W znaczny sposób ucierpiały wówczas między innymi: Wrocław, Opole, Kraków oraz miasta Kotliny Kłodzkiej [Preisler 2012, ss. 137-138].

Celem niniejszego artykułu jest analiza, w jaki sposób zmienił się na przestrzeni lat sposób zagospodarowania rzek w Warszawie i wybranych stolicach europejskich i jakie ma to powiązania z rozwojem turystyki i rekreacji w badanych destynacjach. Sytuację w Warszawie porównano do sześciu innych stolic europejskich: Wiednia, Pragi, Berlina, Paryża, Rzymu i Londynu.

Charakterystyka rzek w wybranych miastach europejskich

Położenie miast nad rzekami zawsze uważane było za atut, umożliwiający rozwój miasta [Bernata 2007, s. 255; Pancewicz 2004, ss. 12-42]. Rzeki dostarczały wody i pożywienia, ułatwiały komunikację i handel, a także dostarczały energii i odprowadzały zanieczyszczenia. Z tego powodu wszystkie miasta o dużym znaczeniu historycznym zlokalizowane są nad rzekami. W przypadku Polski, poza Warszawą można wymienić Kraków, Toruń i Gdańsk zlokalizowane nad Wisłą oraz Wrocław położony nad Odrą. Również inne stolice europejskie położone są, podobnie jak Warszawa nad rzekami.

Próby porównania Warszawy i innych stolic europejskich podjął się Kurowski jeszcze w 1987 roku. Jedną ze zmiennych różnicujących analizowane miasta, którą autor uznał za istotną, było właśnie wykorzystanie rzeki w danym mieście. Choć badania Kurowskiego zostały przeprowadzone ponad 25 lat temu wydaje się, że różnice pomiędzy wykorzystaniem

Wisły w Warszawie a innymi rzekami, są obecnie równie istotne. Kurowski [1987] w badaniu porównawczym wybranych miast wykorzystał cztery główne wytyczne:

- lokalizacja miasta względem rzeki – miasta jedno- lub obustronne;
- stopień integracji obustronnych części miasta;
- włączenie rzeki do krajobrazu miasta;
- wykorzystanie rzek i jezior miejskich do wypoczynku w mieście.

Warszawa

Choć Warszawa jest miastem dwustronnym [Pancewicz 2004, ss. 61-62], strona praska jest nieproporcjonalnie zaniedbana w stosunku do części lewobrzeżnej miasta i nazywana wręcz jej przedmieściami [Chmielewski 2002, ss. 144-145]. Niewątpliwie obu- albo jednobrzeżność miasta zależy od połączeń obu brzegów rzeki, a więc ilości mostów drogowych, odcinka na jakim zostały one zlokalizowane oraz sposobu połączenia brzegów (czy łączą one same brzegi, czy oddzielone od nurtu skarpy). W 1987 roku w Warszawie było pięć mostów drogowych, obecnie jest ich osiem, zlokalizowanych na 15-kilometrowym odcinku rzeki, a więc średnio jeden most występuje co 1,9 km. Istotne jest, że warszawskie mosty nie łączą samych brzegów, ale skarpy, które są oddalone od rzeki, przez co oba brzegi Wisły są niezintegrowane ze sobą.

Kolejne zagadnienie to włączenie rzeki do krajobrazu miasta. Chmielewski [2002, ss. 44-45] stwierdza, że walory krajobrazowe Warszawy, jakie daje miastu Wisła, nie zostały wykorzystane. Rzeka nigdy nie wytworzyła charakterystycznych dla dużych miast europejskich krajobrazów nadwodnych. Nie ma w Warszawie ulic, które prowadziłyby bezpośrednio nad rzekę, a reprezentacyjne budowle, wybudowane na skarpie, są odwrócone od rzeki. Wyjątkiem może być Zamek Królewski (lecz tereny pod zamkiem zajęte są przez przypadkowe budownictwo wojskowe) oraz Zamek Ujazdowski (niestety kanał piaseczyński, który tworzy oś łączącą zamek i Wisłę, nie dochodzi do rzeki). Podobnie jest w przypadku prawego brzegu Wisły – na wysokości Starego Miasta, gdzie rozciąga się przepiękna panorama, znajduje się ZOO. Z drugiej strony Królikowski [2004, ss. 261-264] stwierdza, że Wisła, w porównaniu do innych rzek przepływających przez europejskie stolicy, ma niepowtarzalną sytuację, a swój urok zawdzięcza majestatycznym, rozległym perspektywom wzdłuż doliny rzeki. Kiciński [2002, ss. 71-74] z kolei zwraca uwagę na fakt, że w latach 1990. rozpoczął się proces zwracania Śródmieścia Warszawy ku rzece, jako przykłady podaje on budowę gmachu Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, a także ukrycie fragmentu Wisłostrady pod ziemią. W ciągu ostatnich pięciu lat można zaobserwować liczne działania prowadzone na warszawskim wybrzeżu Wisły [Stefanowska 2012, ss. 69-78].

Rzeka w mieście to również potencjalny obszar rekreacji i wypoczynku. Kurowski [1987] charakteryzuje Wisłę z lat 1980. jako rzekę, która posiada dobre warunki naturalne do rekreacji ze względu na jej szerokość, jednakże warunki niewykorzystane przez miasto. Lewy brzeg Wisły autor opisuje jako zupełnie zaniedbany i nienadający się nawet na bierny wypoczynek. Poza odcinkiem śródmiejskim znajdują się tu prymitywne ośrodki wypoczynkowe, niedostępne szerszej publiczności. Prawy brzeg natomiast, poza małymi ośrodkami, jest całkowicie pozostawiony dziki i zaniedbany. Piaszczyste plaże nie nadają się do wykorzystania ze względu na ścieki i nieprzyjemny zapach wody. W celu zmiany negatywnego wizerunku Wisły w Warszawie Kurowski [1987] zalecał zabudowę prawobrzeżnej części śródmieścia i sprowadzenie jej nad samą rzekę, a także stworzenie infrastruktury rekreacyjnej i wypoczynkowej nad rzeką poza ścisłym śródmieściem.

Obecnie hasło władz stolicy to „Frontem do Wisły”, a plany obejmują zarówno poprawę czystości rzeki (rozbudowa oczyszczalni Czajka na Białołęce), jak również zagospodarowanie jej nabrzeży. Plany te można znaleźć w Strategii Rozwoju Miasta Stołecznego Warszawy do 2020 roku [Strategia...], gdzie jednym z celów jest zagospodarowanie doliny Wisły i jej wykorzystanie jako atrakcji dla mieszkańców i turystów.

Drugim dokumentem, w którym jest mowa o warszawskiej Wiśle, jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, gdzie Wisła wraz z terenami zieleni nadwiślańskiej oraz zboczami Skarpy Warszawskiej uznane zostały za tereny wyłączone spod nowej zabudowy (z wyłączeniem terenów położonych w śródmiejskiej strefie funkcjonalnej oraz wyznaczonych miejsc). Równocześnie krajobraz Skarpy Warszawskiej, który łączy Trakt Królewski z podskarpiem i Wisłą uznany został za teren o kluczowym znaczeniu dla tworzenia struktury przestrzennej miasta z uwagi na zapewnienie ochrony wartości zabytkowych i kulturowych [Studium uwarunkowań..., s. 115].

Zgodnie z wytycznymi wymienionych wcześniej dokumentów miasto rozpoczęło liczne inwestycje na omawianym obszarze – zarówno duże przedsięwzięcia, jak również mniejsze, związane z rekreacją i wypoczynkiem nad Wisłą [Stefanowska 2012, ss. 69-78]. Jednym z nich jest projekt „Warszawski Węzeł Wodno-Rowerowy Pedałuj i Płyn”, który zakłada stworzenie atrakcyjnej przestrzeni miejskiej w sercu Warszawy. Działania wchodzące w skład projektu to m.in.: modernizacja i przebudowa lewobrzeżnego bulwaru Wisły, budowa zespołu fontann multimedialnych, budowa szlaku rowerowego, wyposażenie plaż miejskich oraz rewitalizacja Portu Czerniakowskiego. Projekt ten jest w trakcie realizacji, a w ciągu kilku ostatnich lat zrealizowano następujące jego elementy:

- Centrum Nauki Kopernik – otwarte w 2010 roku, położone na lewym brzegu Wisły, nad tunelem Wisłostrady, na wysokości Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Bezpośrednio nad rzeką powstała galeria sztuki, amfiteatr, Park Odkrywców, a także nowoczesne planetarium [Centrum Nauki...];
- Stadion Narodowy – otwarty w 2011 roku, zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki. Plany m.st. Warszawy związane z lokalizacją Stadionu zakładają stworzenie po praskiej stronie Wisły na odcinku od Parku Praskiego do Saskiej Kępy śródmiejskiej strefy aktywnej rekreacji [Wieloletni Program...];
- Multimedialny Park Fontann – znajduje się na podzamczu, na Skwerze im. I Dywizji Panczernej u zbiegu ulic: Bolesć i Sanguszkki, został otwarty w 2011 roku, pozwala na organizowanie widowisk „światło, woda, dźwięk” w zamkniętym obiegu wody (projekt zrealizowany w ramach projektu Pedałuj i Płyn) [Multimedialny Park...];
- Most Skłodowskiej-Curie – oddany do użytku w 2012 roku. Zadaniem realizowanej inwestycji było przede wszystkim odciążenie Mostu Grota-Roweckiego i ułatwienie komunikacji dla mieszkańców Białołęki, ale również stworzenie nowego połączenia rowerowego wschodniej strony miasta z Kampinoskim Parkiem Narodowym [Most Północny...]. Mimo że budowa mostu jest niewątpliwie koniecznością ze względu na stale rosnącą liczbę mieszkańców Warszawy, wpłynie ona również na przyrodę północnej części warszawskiego odcinka Wisły;
- Rozbudowa i modernizacja oczyszczalni „Czajka” to część projektu „Zaopatrzenie w wodę i oczyszczanie ścieków w Warszawie” – rozbudowana oczyszczalnia została oddana do użytku w 2012 roku, obecnie wszystkie warszawskie ścieki trafiają do Wisły oczyszczone [UM Warszawa...]. Otwarcie rozbudowanej oczyszczalni związane jest nie tylko z poprawą jakości życia w Warszawie, ale również spowodowane jest koniecznością spełnienia określonych norm Unii Europejskiej dotyczących jakości wód. Szczegółowe przepisy zawiera Ramowa Dyrektywa Wodna UE 2000/60/EC (RDW), która wprowadza wymóg podjęcia wszelkich koniecznych i dostępnych środków w celu uzyskania „dobrego stanu” wszystkich wód Europy do 2015 roku. Zakończona w 2012 roku inwestycja, ma fundamentalne znaczenie dla kształtowania ekosystemu, nie tylko Warszawy, ale przede wszystkim Morza Bałtyckiego oraz rzeki Wisły;
- Plaże – władze miasta uruchomiły na okres letni, trzy plaże na prawym brzegu rzeki: Praską, Poniatowską (przy Stadionie Narodowym) oraz Saską. Na plażach do dyspozycji użytkowników pozostają: bezpłatne leżaki, parasole, grille, zabawki, boiska do siatkówki i plażowej piłki nożnej (projekt zrealizowany w ramach projektu „Pedałuj i Płyn”);

- Ścieżka biegowo-spacerowa – poprowadzona w lesie łęgowym nad samym brzegiem rzeki. Ścieżka ma prawie 10 km długości, ponad metr szerokości, miękką, piaskową nawierzchnię i biegnie od mostu Grota-Roweckiego do mostu Łazienkowskiego (projekt zrealizowany w ramach projektu „Pedałuj i Płyn”);
- Warszawskie Linie Turystyczne – w sezonie letnim trzy promy umożliwiają przeprawienie się przez Wisłę – na wysokości Podzamcza do ZOO, w pobliżu mostu Poniatowskiego pod Stadion Narodowy i z Cypla Czerniakowskiego na Saską Kępę. Dodatkowo na terenie Warszawy pływają tramwaje wodne, organizowane są również rejsy wycieczkowe z Warszawy do Serocka [Zarząd Transportu...];
- Ścieżka przyrodnicza „Z biegiem Wisły” [Dzielnica Białołęka...], wzdłuż której wyznaczono sześć przystanków: Dolina Wisły, Wały przeciwpowodziowe, Ptaki, Ochrona przyrody, Bobry – niestrudzeni architekci oraz Nadrzeczne łęgi, przy których umieszczono tablice informacyjne opisujące poszczególne przystanki. Ścieżka została utworzona w 2007 roku, zlokalizowana jest na wysokości Białołęki.

Analizując walory przyrodnicze warszawskiego odcinka Wisły, trzeba zwrócić uwagę na cały ten obszar, a nie tylko północny odcinek. Liczący 30 km odcinek rzeki jest jednym z największych walorów przyrodniczych miasta, unikalnym w skali europejskiej. Dzięki częściowo naturalnemu charakterowi prawego brzegu Wisły na terenie Warszawy, możliwe jest przemieszczanie się gatunków wzdłuż rzeki przez barierę ekologiczną, jaką stanowi wielkie miasto. Wisła to korytarz ekologiczny w ramach projektu sieci ECONET-PL o znaczeniu międzynarodowym, odgrywającym istotną rolę nie tylko w skali kraju, ale i Europy [Gacka-Grzesikiewicz 1995, ss. 14-15]. Ze względu na migrację organizmów, dużym zagrożeniem jest próba zagospodarowania tego obszaru, zwłaszcza prawego brzegu Wisły. Kluczową rolę odgrywa roślinność – zachowanie nadrzecznych łęgów wierzbowo-topolowych i wiklin jako spójnego ciągu roślinności w całym korycie rzeki jest niezbędne dla zachowania funkcji korytarza ekologicznego (który łączy się z układami ekologicznymi doliny Narwi, Bugu, Pilicy i Sanu). Zgodnie z Dyrektywą o Ochronie Naturalnych Siedlisk Fauny i Flory oraz Dyrektywą Rady Europy o Ochronie Dzikich Ptaków teren Dolina Środkowej Wisły (w obrębie którego leży Warszawa) warszawski odcinek Wisły został również częścią sieci ekologicznej NATURA 2000 [Chylarecki 2003, ss. 79-85]. Głównym walorem obszaru Dolina Środkowej Wisły jest właśnie Wisła, która zachowała na tym odcinku charakter rzeki roztokowej z licznymi wyspami i dzięki temu stanowi bardzo ważną ostoję ptaków. Celem ochrony ptactwa w 1998 roku utworzono na warszawskim odcinku Wisły rezerwat przyrody: Wyspy Świdurskie i Wyspy Zawadowskie na południu oraz Ławice Kiełpińskie na północy.

Chylarecki [2003, ss. 79-85] wśród działań, jakie są niezbędne by zachować obecny stan środowiska na Obszarze Specjalnej Ochrony Dolina Środkowej Wisły wymienia m.in.: ograniczenie eksploatacji środowiska przyrodniczego (wycinki drzew, eksploatacji piasku z dna rzeki, składowania odpadów) oraz zachowanie naturalnych procesów kształtujących koryto rzeki, które będzie możliwe w przypadku rezygnacji z prac regulacyjnych zarówno na obszarze chronionym, jak również w wyższych partiach rzeki, poza obszarem NATURA 2000.

Wiedeń

Wiedeń to miasto jednobrzeżne. Zarówno zamek, stare miasto jak i współczesne śródmieście są położone na prawym, południowym brzegu Dunaju. Z tego względu sam Dunaj nie stanowi bariery komunikacyjnej dla Wiednia, należy jednak wspomnieć w tym miejscu o Donau Kanal, czyli odnodze Dunaju, która przepływa przez miasto. Mosty na Donau Kanal poprowadzone są co 330 m, a na wysokości Starego Miasta nawet co 150 m, dzięki czemu odnoga Dunaju nie stanowi dla miasta bariery. Oba brzegi kanału zostały zagospodarowane – znajdują się tam parki i place, dzięki czemu kanał stanowi punkt

widokowy z panoramą miasta. Największym parkiem zlokalizowanym nad kanałem jest Prater (ok. 1000 ha powierzchni), usytuowany na wyspie między Dunajem i kanałem [Kurowski 1987]. Dla rekreacji i wypoczynku została wykorzystana w Wiedniu wielokilometrowa wyspa (Donauinsel), na której powstały trasy rowerowe, kąpieliska, miejsca piknikowe, a także wypożyczalnie sprzętu dla sportów wodnych [Drapella-Hermansdorfer 1998, s. 149]. Na wyspie znajdują się 42 km plaż piaszczystych, żwirowych i łąk, wśród których do najbardziej znanych należy Copa Cagrana. Hatz [2008, s. 321] podkreśla, że wybrzeża Kanału stanowią centrum rozrywkowe Wiednia, a celem władz miasta jest ich rewitalizacja. W Wiedniu istnieje również możliwość przejażdżki statkiem wycieczkowym po Dunaju, katamaranem po kanale Donaukanal, a także zwiedzania Łęgów Naddunajskich. O przystosowaniu Dunaju do uprawiania sportów wodnych, świadczyć mogą mistrzostwa świata w wioślarstwie i kajakarstwie, zorganizowane na tym obszarze w 1991 roku. Częściowo na terenie Wiednia znajduje się również Park Narodowy Łęgi Naddunajskie, na terenie którego znajdują się szlaki piesze i rowerowe [Arnberger 2006, s. 137; Sanson i in. 2012, ss. 159-162].

Praga

Praga położona jest po obu stronach rzeki Wełtawy – na lewym brzegu znajduje się zamek, natomiast na prawym ośrodek mieszczański – są to obszary o jednakowej randze w mieście. Dodatkowo integracji sprzyja gęstość występowania mostów oraz zabudowa bliskobrzeżna, dzięki czemu Wełtawa jest integralną częścią krajobrazu miasta. Na odcinku Starego i Nowego Miasta rzeka stanowi forum widokowe i umożliwia podziwianie panoramy miasta, dodatkową atrakcją stanowią mosty praskie, zwłaszcza most Karola o światowej randze artystycznej [Kurowski 1987]. Pragę można zwiedzać drogą wodną – po Wełtawie pływają statki wycieczkowe oferujące rejsy połączone z lunchem, kolacją, a także z imprezą muzyczną. Do dyspozycji turystów są również 4 statki-hotele. Wełtawa, choć w przeważającej części zabudowana, jest częściowo przeznaczona również dla rekreacji i wypoczynku. Miejscem dla ośrodków wodnych, sportowych i wypoczynkowych są wyspy na Wełtawie, a także wzgórze Letna znajdujące się naprzeciwko Starego Miasta. W obrębie Pragi znajduje się 10 różnych wysp, np. Słowiańska i Strzelecka, które umożliwiają odpoczynek od miejskiego gwaru, ponadto teren miasta przecinają 23 dopływy Wełtawy i to właśnie wzdłuż nich położona jest większość terenów zielonych Pragi [Strojny 2007, ss. 16, 192]. Wzdłuż Wełtawy poprowadzony został również szlak rowerowy Greenway, prowadzący z północy (od Troja) na południe (do Modran) [Strojny 2007, ss. 199-200]. Pierwszy praski klub wioślarski powstał w 1870 roku, natomiast zorganizowana turystyka wodna możliwa była po 1909 roku, kiedy wybudowano system zapór na Wełtawie [Soukupova 2007, ss. 25-46]. Obecnie na Wełtawie nie tylko trenują kluby wioślarskie, ale również odbywają się zawody wioślarskie.

Berlin

Berlin leży nad Sprewą. Został założony na wyspie, skąd rozrastał się na oba brzegi rzeki. Na lewym brzegu powstała królewsko-państwowa część Berlina, natomiast na prawym brzegu – dzielnica handlowa i mieszczańska. Obecnie podział miasta na Berlin Wschodni i Zachodni nadal jest wyraźny, jednakże dzięki dużej ilości mostów, w tym mostów dla pieszych [Arandjelovic i Bogunovich 2014, s. 17], a także małej szerokości rzeki, nie ma problemów z komunikacją między dwoma stronami miasta. Mała szerokość rzeki ma również minusy – spełnia ona niewielką rolę w tworzeniu krajobrazu miasta, mimo to, odnogi Sprewy, które wyglądają jak kanały, zostały wykorzystane do sytuowania budowli prestiżowych (m.in. parlamentu). Sprewa ma dobre warunki naturalne do rekreacji. Powyżej śródmieścia rzeka rozlewa się i tworzy jezioro, a następnie łączy się z większym jeziorem – Grosser Muggelsee. Całość jest bardzo dobrze zagospodarowana – na brzegach jezior znajdują się

przystanie i baseny kąpielowe, rozwija się żeglarstwo oraz kajakarstwo. Urban [2007, s. 45] zwraca uwagę, że jednym z powodów atrakcyjności niektórych części Berlina są właśnie zagospodarowane wybrzeża Sprewy, z restauracjami i kawiarniami. Według oficjalnej strony miasta Berlina [Berlin...], a także własnych obserwacji autorki podczas wizyty w mieście, obecnie również w centrum miasta nad Sprewą utworzone zostały plaże (piaszczyste i trawiaste, z palmami, leżakami i barami). Przykładem plaży trawiastej może być Capital Beach, która mieści się niedaleko Dworca Głównego w Berlinie. Oferuje ona mieszkańcom i turystom zarówno odpoczynek w ciągu dnia, jak również imprezy taneczne wieczorami. Na Sprewie utworzono również basen „pływający” bezpośrednio na rzece [Arandjelovic i Bogunovich 2014, s. 26]. W zimie basen ten jest przykryty, natomiast w lecie, razem z mołem i barem tworzy on otwarty kompleks, unoszący się bezpośrednio na rzece. W Berlinie na Sprewie znajdują się również wypożyczalnie kajaków, kluby kajakowe oraz kluby wioślarskie. Istnieje również możliwość zwiedzania Berlina ze statku wycieczkowego, a usługi takie oferuje kilku berlińskich przewoźników.

Paryż

Paryż, podobnie jak Berlin, początkowo powstał na wyspie, a następnie rozwijał się po obu stronach Sekwany. Paryż jest miastem obubrzeżnym, jednak można zauważyć różnice pomiędzy lewą i prawą stroną miasta. Po północnej stronie miasta znajdują się zamek, rezydencja głowy państwa oraz dzielnica prestiżowa, natomiast po południowej stronie mieści się parlament, wieża Eiffla, Sorbona, Panteon i Pałac Luksemburski, a więc oba brzegi rzeki, choć różne zachowują równowagę. Jako historyczny i duchowy rdzeń Paryża nadal uważana jest wyspa położona w centralnej części Sekwany (Ile de la Cite), która mieści m.in. Katedrę Notre Dame oraz Pałac Sprawiedliwości [Pearce 1998b, s. 54]. Dodatkowo duża gęstość mostów, zwłaszcza w centralnej części miasta, powoduje, że rzeka nie dezintegruje miasta. Paryż uważany jest za miasto, które w pełni wykorzystało możliwości kompozycyjno-urbanistyczne rzeki [Kłosek-Kozłowska 2007, ss. 17-18]. Oba brzegi Sekwany nazwać można wystawą arcydzieł architektury monumentalnej, a wymienić należy m.in. katedrę Notre Dame, Pałac Sprawiedliwości, Luwr oraz Wieżę Eiffla. Wszystkie te budowle, oglądane z drugiego brzegu tworzą jednolitą kompozycję [Drapella-Hermansdorfer 1998, ss. 144-145]. O roli Sekwany w Paryżu świadczyć może fakt, że w 1991 roku została ona (wraz z nabrzeżem, odcinek od mostu Iena do mostu Sully) wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO [Stettner-Stefańska 2005].

Zanim w Paryżu uruchomiono metro, Sekwana pełniła ważną rolę w paryskiej komunikacji – po rzece pływały statki ciągnięte nabrzeżem przez konie. Obecnie rejsy po Sekwanie to bardzo popularna forma zwiedzania miasta [Pearce 1998a, s. 464]. Po rzece pływają statki pasażerskie różnych firm oferujące nie tylko zwiedzanie, ale także rejsy połączone z obiadem lub kolacją. Inną możliwością wycieczki po Sekwanie jest skorzystanie z autobusu rzeczno (batobus), który kursuje od maja do września, zatrzymując się na kilku przystankach po drodze. Bardzo popularnym miejscem wypoczynku są również nabrzeża Sekwany, gdzie można nie tylko spacerować, ale także jeździć na rowerze, zwłaszcza w niedziele, kiedy część wybrzeża zamknięta jest dla ruchu kołowego [Baille i in. 1999]. Charakterystyczną atrakcją dla nabrzeży Sekwany są bukiniści (bouquinistes), czyli antykwariusze, którzy swoją ofertę wystawiają w zielonych skrzyniach zamykanych na kłódkę i przymocowanych do nadbrzeżnych skwerów niezmiennie od XVII wieku. Miejscem przyciągającym najwięcej ludzi nad rzekę jest plac Trocadero, z którego rozciąga się piękny widok na Wieżę Eiffla. Na placu tym znajduje się również ogród z galerią rzeźb, kompleks fontann, a także schody prowadzące nad rzekę [Drapella-Hermansdorfer 1998, ss. 144-145]. Od 2002 roku nad Sekwaną w centrum miasta, w miesiącach letnich, powstaje jeszcze jedna atrakcja – ogromna, piaszczysta plaża z leżakami, palmami, basenami, czytelnią pod gołym niebem i boiskami do gry w bule [Stettner-Stefańska 2005]. Na Sekwanie odbywają się

również treningi członków klubów wioślarskich, możliwe jest uprawianie kajakarstwa i narciarstwa wodnego.

Rzym

Rzym początkowo był miastem jednobrzeżnym, ulokowanym na lewym brzegu rzeki, jednakże już w okresie Renesansu miasto przekroczyło rzekę. Obecnie Zatybrze, znajdujące się na prawym brzegu rzeki, staje się równie ważną częścią miasta co Rzym lewobrzeżny. Dodatkowo integracji obu brzegów sprzyja duża ilość mostów, zwłaszcza na wysokości Giannicolo i Watykanu, gdzie mosty występują co 250 m. Na odcinku miejskim Tybr został całkowicie obmurowany i zabudowany, na wschodnim brzegu rzeki stoją nad samą rzeką pałace i świątynie (m.in.: Świątynia Westy, Teatr Marcellusa, Pałac Farnezyjski). Ze względu na „zamurowanie” Tybru rzeka ta nie służy celom wypoczynkowym [Kurowski 1987].

Londyn

Londyn położony jest nad Tamizą. Na północnym brzegu rzeki znajduje się Westminster i City, a także zamek, pałac królewski i dzielnica rządowa. Z tego względu Londyn w centralnej części jest jednobrzeżny, jednakże całość miasta jest dwubrzeżna. Mosty w Londynie występują średnio co 850 m, jest to mniejsza gęstość w stosunku do innych stolic europejskich, dlatego w Londynie można odczuć podział miasta na dwie części. Mosty same w sobie również stanowią atrakcję Londynu – choćby Tower Bridge, czy otwarty w 2000 roku pieszy most Millennium Bridge, który łączy dzielnice Bankside z City of London. Ogromną zaletą Londynu jest natomiast umiejętność wykorzystania rzeki w tworzeniu krajobrazu miasta. Najbardziej reprezentacyjne budowle położone są na nabrzeżnej promenadzie Victoria Embankment (m.in. parlament), w ostatnich latach, bezpośrednio nad rzeką wybudowano kolejną atrakcję Londynu – London Eye.

Pod koniec lat 1980. nad Tamizą nie było praktycznie żadnych terenów wypoczynkowych, pod tym względem Tamiza nie odgrywała roli w Londynie [Kurowski 1987]. Analizując odcinek Tamizy przepływający przez Londyn trzeba jednak pamiętać, że jeszcze w latach 1960. była ona silnie zanieczyszczona i śmierdząca, groziła także powodzią. W wyniku działań rewitalizacyjnych, mających na celu przywrócenie do życia nie tylko samej rzeki, ale również obszarów nadrzecznych, w ostatniej dekadzie usunięto z londyńskich rzek i kanałów około 10000 ton odpadów. Wraz z poprawą warunków zaczęto popularyzować imprezy sportowe i inne formy wypoczynku nad rzeką. Zaczęły powstawać miejsca przeznaczone na pikniki oraz ścieżki pieszo-rowerowe [Bernat 2007, ss. 259-262]. Obecnie nad Tamizą w Londynie usytuowane są liczne kluby wioślarskie i kajakowe, które prowadzą zajęcia na rzece. Kolejną atrakcją są statki wycieczkowe, które poza rejsami wycieczkowymi oferują również rejsy okolicznościowe (np.: w Święta Bożego Narodzenia, z okazji Walentynek) i rejsy nocne, połączone z elegancką kolacją i imprezą taneczną.

Zakończenie (porównanie miast i podsumowanie)

Współcześni turyści, odwiedzający miasta, poza oglądaniem zabytków, oczekują dodatkowych atrakcji. Interesuje ich oferta rekreacyjna, sportowa czy rozrywkowa proponowana przez dane miasto. Władze miast muszą się starać zaspokajać oczekiwania wszystkich rodzajów turystów, zorganizowanych i indywidualnych, uczestników konferencji, kongresów, spotkań biznesowych, a także młodzieży. Poszczególne miasta prześcigają się w pomysłach jak rozbudować swoją ofertę, aby turyści zostali na dłużej, niż potrzeba na zwiedzanie najważniejszych zabytków [Preisler 2012, ss. 142-143].

Warszawa, w stosunku do innych miast europejskich (np. Londynu, Paryża, czy choćby sąsiadującej z Polską Pragi) nie jest miastem chętnie odwiedzanym przez turystów obcokrajowców. Podobnie turyści Polacy zwykle nie traktują Warszawy jako miasta

o wyjątkowej atrakcyjności turystycznej (w stosunku do innych miast np.: Krakowa, Torunia, Gdańska). Mimo to jest ona co roku odwiedzana przez miliony osób, w tym wielu autentycznych turystów. Między innymi z powodu bogatej i miejscami dramatycznej historii – Warszawa jest miastem dysponującym sporym i zróżnicowanym potencjałem turystycznym [Derek i in. 2013, s.32]. Wyniki badań, przeprowadzonych przez TNS Polska w styczniu 2013 roku [Warszawa... 2013] wskazują, że 18% respondentów kojarzy Warszawę z Centrum Nauki Kopernik, 10% z Syreną i 11% ze Stadionem Narodowym. Wszystkie te atrakcje turystyczne związane są z terenami nadwodnymi Warszawy, z wybrzeżem rzeki Wisły.

Rzeka w mieście to potencjalny obszar rekreacji i wypoczynku, coraz częściej traktowany przez władze miasta również jako atrakcja turystyczna. Large i Petts [1996, ss. 106-123] zwracają uwagę na fakt, że o potencjale rekreacyjnym rzek (również na obszarach miejskich) świadczy ich naturalny charakter. Wisła jest rzeką, która posiada dobre warunki naturalne do rekreacji, jednakże obecnie potencjał ten jest w niewielkim stopniu wykorzystywany przez miasto. W innych stolicach europejskich zagospodarowanie rzek jest zupełnie inne niż w Warszawie (tabela 1). Praga, Paryż, Berlin czy Londyn to miasta obustronne, w których najważniejsze budynki zlokalizowane są nad rzekami. Dzięki dużej gęstości mostów rzeki nie dezintegrują miast, dodatkowo same w sobie mogą stanowić atrakcję (np. światowej rangi artystycznej most Karola w Pradze, czy Tower Bridge w Londynie). Dodatkową zaletą tych miast jest umiejętność wykorzystania rzeki w tworzeniu krajobrazu miasta. Paryż uważany jest za miasto, które w pełni wykorzystało możliwości kompozycyjno-urbanistyczne rzeki, w Londynie z kolei najbardziej reprezentacyjne budowle położone są na nabrzeżnej promenadzie Victoria Embankment, w Wiedniu – na obu brzegach Donau Kanał znajdują się parki i place, dzięki czemu kanał stanowi punkt widokowy z panoramą miasta. Mimo intensywnej zabudowy rzek, pełnią one ważną rolę w zakresie turystyki i rekreacji. Na obszarach przybrzeżnych znajdują się trasy rowerowe, kąpieliska, miejsca piknikowe, wypożyczalnie sprzętu dla sportów wodnych, a nawet baseny pływające (Berlin). Inną atrakcją są rejsy statkami wycieczkowymi, umożliwiające zwiedzanie miast w innej formie.

Tabela 1. Porównanie stopnia wykorzystania rzek w Warszawie i wybranych stolicach europejskich

Miasto	Lokalizacja miasta względem rzeki – miasto jedno- lub obustronne	Stopień integracji obustronnych części miasta	Włączenie rzeki do krajobrazu miasta	Rzeka jako bariera komunikacyjna	Wykorzystanie rzek i jezior miejskich do wypoczynku w mieście	Rzeka jako element turystyki miejskiej
Warszawa	Obustronne	Strona praska nieproporcjonalnie zaniedbana	Nie	Tak	Stopniowe działania od 2010 roku	Nie
Wiedeń	Jednostronne	–	Tak	Nie	Tak	Tak
Praga	Obustronne	Oba brzegi mają tę samą rangę	Tak	Nie	Tak	Tak
Berlin	Obustronne	Oba brzegi mają tę samą rangę	Niewielka rola ze względu na wielkość rzeki	Nie	Tak	Tak
Paryż	Obustronne	Oba brzegi mają tę samą rangę	Tak – Lista Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO	Nie	Tak	Tak

Miasto	Lokalizacja miasta względem rzeki – miasto jednolub obubrzące	Stopień integracji obubrzących części miasta	Włączenie rzeki do krajobrazu miasta	Rzeka jako bariera komunikacyjna	Wykorzystanie rzek i jezior miejskich do wypoczynku w mieście	Rzeka jako element turystyki miejskiej
Rzym	Początkowo jednobrzeżne, obecnie obubrzące	Obecnie podobna ranga	Tak	Nie	Nie	Nie
Londyn	Obubrzące	W centralnej części – większa ranga części północnej rzeki	Tak	Tak	Tak	Tak

Źródło: opracowanie własne

W Warszawie jako symboliczną datę rozpoczęcia okresu przywracania rzeki miastu możemy uznać rok 2010, kiedy otwarto, bezpośrednio na wiślanym brzegu, Centrum Nauki Kopernik przyciągające tysiące nie tylko Warszawiaków, ale turystów z całej Polski. Równocześnie nad rzeką zaczęły powstawać pierwsze lokale gastronomiczne, a także infrastruktura rekreacyjna – plaże, ścieżki piesze i rowerowe, dzięki czemu obszar zapomniany, znany jeszcze niedawno tylko wędkarzom i często uważany przez Warszawiaków za niebezpieczny, stał się miejscem pełnym życia i wręcz zatłoczonym. Kolejnym działaniem przybliżającym rzekę miastu jest otwarcie Stadionu Narodowego w 2011 roku w jej bezpośrednim sąsiedztwie – liczne imprezy sportowe i kulturalne organizowane na Stadionie zbliżają ich uczestników również do Wisły.

Inspiracją do dalszych działań mających na celu utworzenie nad Wisłą infrastruktury typowo nadrzecznej, mogą być rozwiązania wykorzystane w innych miastach europejskich. Ciekawym pomysłem wydaje się basen „pływający” bezpośrednio na rzece, wybudowany na Sprewie w Berlinie, który rozwiązuje problem zanieczyszczonej wody. Analizując wykorzystanie rzek w celach rekreacyjnych nie można zapomnieć również o statkach wycieczkowych, które w innych miastach europejskich stanowią ogromną atrakcję i umożliwiają turystom ciekawy sposób zwiedzania miasta. W Warszawie natomiast żegluga wiślana jest bardzo słabo rozwinięta, a o zapotrzebowaniu na tego typu atrakcję świadczyć może to, że promy, które od kilku lat działają w różnych częściach Warszawy cieszą się dużą popularnością.

Należy jednak pamiętać, że Wisła istotnie różni się od rzek w innych miastach Europy pod względem przyrodniczym, dlatego też przy tworzeniu planów zagospodarowania należy uwzględnić potencjalny wpływ inwestycji na środowisko. Mimo, że Wisła w XXI wieku, uważana jest przez wielu za zwykły ściek, zbierający zanieczyszczenia z całej Polski, pełni ona bardzo ważne funkcje ekologiczne – Wisła to unikatowe w skali europejskiej naturalne krajobrazy oraz korytarz ekologiczny na linii północ – południe, umożliwiający wędrówki licznych gatunków zwierząt pomiędzy Skandynawią a Afryką. Możliwość obcowania z dziką przyrodą, jaka przecież zachowała się nad Wisłą, to możliwość aktywnego wypoczynku z dala od głośno miasta.

Dzięki budowie, w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły, obiektów turystycznych związanych z różnymi formami turystyki (Centrum Nauki Kopernik – turystyka kulturowa, Stadion Narodowy – turystyka kulturowa, eventowa i sportowa), obszar ten staje się integralną częścią programów zwiedzania Warszawy. Jednak mimo wielu zmian jakie zaszły w ciągu kilku ostatnich lat nad Wisłą, nadal widać ogromne różnice w sposobie wykorzystania rzeki jako atrakcji turystycznej przez Warszawę i inne miasta europejskie – zwłaszcza te najbardziej popularne wśród turystów – Londyn i Paryż, których nazwy bezpośrednio kojarzą się z przepływającymi przez nie rzekami, a rzeki stanowią osobną markę, czy osobny produkt turystyczny.

Bibliografia:

- Arandjelovic B, Bogunovich D., 2014, *City profile: Berlin*, Cities 37 (2014), ss. 1-26
- Arnberger A., 2006, *Recreation use of urban forests: An inter-area comparison*, Urban Forestry & Urban Greening 4 (2006), ss. 135-144
- Baille i in., 1999, *Paryż. Praktyczny przewodnik*, wyd. Pascal, Bielsko-Biała
- Berlin, oficjalna strona: http://www.berlin.de/aktuell/08_01/ereignisse/aktuell_100376.html (dostęp z dn.: 07.03.2010)
- Bernat S., 2007, *Rewitalizacja dolin rzecznych w miastach*, [w:] U. Myga-Piątek (red.), 2007, *Doliny rzeczne. Przyroda – krajobraz – człowiek*, Komisja Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego, ss. 255-264
- Centrum Nauki Kopernik, oficjalna strona: <http://www.kopernik.org.pl/> (dostęp z dn.: 22.11.2012)
- Chmielewski J., 2002, *Struktura przestrzenna*, [w:] S. Gzell (red.), *Krajobraz architektoniczny Warszawy końca XX wieku*, Akapit DTP, Warszawa
- Chylarecki P., 2003, *Ochrona ptaków i ich siedlisk*, [w:] P. Chylarecki, G. Sawicki, *Ostoja ptaków, dolina środkowej Wisły*, wyd. Askon, Warszawa, ss.79-85
- Derek M. i in., 2013, *Problemowe i Problematyczne abc turystyki w Warszawie*, „Prace Geograficzne”, zeszyt 134, Kraków, ss. 7-36
- Drapella-Hermansdorfer A., 1998, *Nadrzeczne bulwary*, [w:] J. Kołtuniak (red.), *Rzeki. Kultura, cywilizacja, historia*, tom 7, ss. 139-157
- Dzielnica Białołęka, oficjalna strona: <http://www.bialoleka.waw.pl/page/index.php?str=756> (dostęp z dn.: 01.02.2010)
- Gacka-Grzesikiewicz E. i in., 1995, *Struktura korytarza ekologicznego doliny Wisły*, [w:] E. Gacka-Grzesikiewicz (red.), *Korytarz ekologiczny doliny Wisły. Stan – Funkcjonowanie – Zagrożenia*, Fundacja IUCN Poland, Warszawa, ss. 11-26
- Gawel Ł., 2013, *Rozwój turystyki a polityka zrównoważonego rozwoju miast historycznych (na przykładzie Krakowa)*, „Turystyka Kulturowa”, nr 10/2013, ss. 39-52
- Hatz G., 2008, *City profile Vienna*, Cities 25 (2008), ss. 310-322
- Kaczmarek A., 2013, *Tereny przemysłowe i zurbanizowane jako czynnik rozwoju turystyki miejskiej*, [w:] T. Żabińska (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwój*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, ss. 81-93
- Kaźmierczak B., 2008, *Zrównoważona turystyka miejska jako podstawa rewitalizacji miasta turystycznego w Wielkopolsce*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN, 2008B, ss. 95-101
- Kiciński A., 2002, *Krajobraz Śródmieścia*, [w:] S. Gzella (red.), *Krajobraz architektoniczny Warszawy końca XX wieku*, Akapit DTP, Warszawa
- Kłosek-Kozłowska D., 2007, *Rola rzeki w rozwoju miasta*, [w:] A. Stawarz (red.), *Miasto po obu stronach rzeki – różne oblicza kultury*, wyd. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa, ss.11-24
- Królikowski J., 2004, *Architektura a natura Warszawy*, [w:] J. Królikowski i in., *Wartości krajobrazu kulturowego Warszawy na tle warunków przyrodniczych miasta*, wyd. SGGW, Warszawa
- Kurowski S., 1987, *Warszawa na tle stolic Europy*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin
- Large A., Petts G., 1996, *Rehabilitation of River Margins*, [w:] G. Petts, P. Callow (red.), *River restoration*, Blackwell Science, ss.106-120
- Law Ch.M., 1993, *Urban Tourism: Attracting Visitors to Large Cities*, Mansell, London
- MasterCard Global Destination Cities Index by Yuwa Hedrick-Wong, PDF, dok. elektr. http://c15210660.r60.cf2.rackcdn.com/wpcontent/uploads/2012/06/MasterCard_Global_Destination_Cities_Index_2012.pdf (dostęp: czerwiec 2013)
- May R., 2006, *“Connectivity” in urban rivers: Conflict and convergence between ecology and design*, Technology in Society 28 (2006), ss. 477-488
- Multimedialny Park Fontann, oficjalna strona: <http://parkfontann.pl/en/> (dostęp z dn.: 21.11.2012)
- Page S., Hall C.M., 2003, *Managing Urban Tourism*, Pearson Education, Harlow
- Pancewicz A., 2004, *Rzeka w krajobrazie miasta*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice
- Pearce D.G., 1998a, *Tourism development in Paris. Public Intervention*, Annals of Tourism Research, tom 25, nr 2, ss. 457-476

- Pearce D.G., 1998b, *Tourist districts in Paris: structure and functions*, Tourism Management, tom 19, nr 1, ss. 49-65
- Preisler M., 2012, *Uwarunkowania atrakcyjności turystycznej miasta*, Studia Periegetica, Zeszyty Naukowe Wielkopolskiej Wyższej Szkoły Turystyki i Zarządzania w Poznaniu
- Sala J., 2012, *Miasta jako cel podróży turystycznych w Polsce*, [w:] T. Żabińska (red.), *Turystyka na obszarach miejskich. Uwarunkowania rozwoju, narzędzia promocji*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, ss.20-32
- Sanon S. i in., 2012, *Quantifying ecosystem service trade-offs: The case of an urban floodplain in Vienna, Austria*, Journal of Environmental Management, 111 (2012), ss.159-172
- Sharpley R., Robert L., 2008, *Zarządzanie turystyką miejską*, [w:] L. Pender, R. Sharpley, *Zarządzanie turystyką*, PWE, Warszawa, ss. 203-219
- Soukupova B., 2007, *Vltava a Praha: partnerství a rivalita. Vltava jako symbol ceství a ceskoslovenství*, [w:] A. Stawarz (red.), *Miasto po obu stronach rzeki – różne oblicza kultury*, wyd. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa, ss. 25-46
- Stefanowska A., 2012, *Zagospodarowanie rekreacyjne Wisły na jej warszawskim odcinku – historia i perspektywy*, „Problemy Turystyki i Rekreacji”, nr 1, ss. 69-78
- Stettner-Stefańska B., 2005, *Paryż po Polsku*, wyd. Świat Książki, Warszawa
- Strategia Rozwoju Miasta Stołecznego Warszawy do 2020 roku, Uchwała nr LXII/1789/2005 Rada miasta stołecznego Warszawy, z dnia 24 listopada 2005 roku
- Strojny A., 2007, *Praga. Złoty hrad nad Wełtawą*, wyd. Bezdroża, Kraków
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego m.st. Warszawy UM Warszawy, oficjalna strona: <http://www.um.warszawa.pl/dla-firm-i-inwestorow/artykuly-dla-firm-i-inwestorow/dlaczego-warszawa?page=0,1> (dostęp: styczeń 2014)
- Urban F., 2007, *Designing the past in East Berlin before and after the German reunification*, Progress in Planning, 68 (2007), ss. 1-55
- Warszawa – Turystyka miejska w oczach mieszkańców UK, Francji, Niemiec, Rosji i Hiszpanii*, Raport przygotowany przez TNS Polska, 2013, Warszawa
- Wieloletni Program Inwestycyjny Warszawy na lata 2008-2012
- Wojciechowski K., 2000, *Człowiek i rzeka w układzie przyrodniczym i gospodarczym*, [w:] J. Kołtuniak (red.), *Rzeki. Kultura, cywilizacja, historia*, tom 9, wyd. Śląsk, Katowice, ss. 187-333
- Żabińska T., 2013, *Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania*, [w:] T. Żabińska (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwój*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, ss. 133-153
- Żabińska T. (red), 2012, *Turystyka na obszarach miejskich. Uwarunkowania rozwoju, narzędzia promocji*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach
- Zarząd Transportu Miejskiego, oficjalna strona: <http://www.ztm.waw.pl/?c=162&l=1>, (dostęp z dn.: 22.11.2012)

The role of rivers in the development of urban tourism on the example of Warsaw and selected European cities

Key words: urban tourism, the river, the Vistula river

Abstract

The way to attract a large number of tourists, is to create new spaces which are tourist-attractive. An important factor in these process can be a river. Rivers very often define the character of the city and create public space. The purpose of this article is to analyze the changes of the role of rivers in the management of selected European capitals over the years, especially in the use of the river as a tourist attraction.

Vistula is a river that has good natural conditions for recreation but currently this potential is hardly used by the city. In other European capitals the management of the river is quite different. Prague, Paris, Berlin and London are the cities with both embankments well-developed, in which the most important buildings are located along the rivers. Despite intensive development of the river banks, they play an important role in the field of tourism and recreation.